

Сухарева С. В.

ЕМІГРАЦІЙНА ТВОРЧІСТЬ ЮЗЕФА-ІГНАЦІЯ КРАШЕВСЬКОГО: ДО ПИТАННЯ ІСТОРИЗМУ В ЛІТЕРАТУРІ

Анотація. У статті розглянуто повісті Юзефа-Ігнація Крашевського еміграційного періоду з огляду на їх історичний характер. У хронологічному порядку представлено різні польські епохи, описані в повістях письменника. Звернено увагу на індивідуальний стиль та зміни світоглядних позицій автора. Особливе місце відведено сарматській візії Крашевського та впливу волинського періоду життя і творчості на еміграційну літературу. Охарактеризовано ідеал польського лицаря-сармата.

Ключові слова: Юзеф-Ігнацій Крашевський, історичні мотиви, сарматська візія, історична повість, еміграційна література.

Інформація про автора: Сухарева Світлана Володимирівна, доктор філологічних наук, доцент, професор кафедри іноземних мов та перекладу Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки.

Електронна адреса: svitlanasuhareva@gmail.com

Sukhareva S.

JOZEF IGNACY KRASZEWSKI EMIGRATION CREATIVITY: TO THE ISSUE OF HISTORICISM IN LITERATURE

Abstract. The article deals with the stories of Jozef Ignacy Kraszewski emigration period in view of the historical nature. The various Polish epochs described in the writer's stories are given in chronological order. The attention is paid to the individual style and changes of the author's philosophical positions. A special place is devoted to Kraszewski Sarmatian visions and the influence of Volyn life and creativity period on emigration literature. The ideal of the Polish knight-Sarmatian is characterized.

Both the writer emigration and Dresden creativity period lasted for 20 years and was especially fruitful in historical subjects, since it was then that the idea to create a whole chronological series of historical stories appeared. Thanks to the creation of this cycle J. I. Kraszewski became famous not only for his peasant tales, but also as a novelist of historical direction.

Josef Kraszewski did not often go to Karlovy Vary for treatment as well as to Greater Poland and Galicia from Dresden. In 1883 while Kraszewski was going back from treatment in France he was arrested and charged with "state betrayal" in Berlin. After a long trial to which Bismarck himself was involved the writer was sentenced to three and a half years in Magdeburg fortress. Kraszewski did not stop his literary activities in the prison. In Magdeburg, he created such works as "Adventures", "Over the Abyss", "The King in Nesvizh", "Yustka", "God's Wrath", etc. On November 7, 1885 he was fired thanks to the help of friends but the writer's health was finally blown up. The artist died in Geneva on March 19, 1887. Historical themes became the leitmotif of his emigration creativity.

Those researchers who are looking for historical accuracy won't find it in Kraszewski's prose since the author puts a special emphasis on the purpose of his writings such as the patriotic spirit awakening, the nation revival, the restoration and development of the statehood in Poland. Taking into account the goals it can be argued that despite the incredible writer awareness of the history, his artistic talent outweighed the historical fact. It was a conscious choice of the artist who chose the literature as an instrument of his life goal embodiment among the history and literature.

Key words: Jozef Ignacy Kraszewski, historical grounds, Sarmatian vision, historical story, emigration literature.

Information about author: Sukhareva Svitlana, Doctor of Philology, Associate Professor, Professor of Foreign Languages and Translation Department, Lesia Ukrainka Eastern European University.

E-mail: svitlanasuhareva@gmail.com

Suchariewa S.

TWÓRCZOŚĆ EMIGRACYJNA JÓZEFA IGNACEGO KRASZEWSKIEGO: DO KWESTII HISTORYZMU W LITERATURZE

Streszczenie. W artykule zostały zbadane powieści Józefa Ignacego Kraszewskiego okresu emigracyjnego ze względu na ich cechy historyczne. W układzie chronologicznym zaprezentowano opisanie w dziełach pisarza różne polskie epoki. Uwagę skupiono na indywidualnym stylu i zmianach światopoglądowych autora. Szczególne miejsce zajmuje sarmacka wizja Kraszewskiego i wpływ jego życiowych okoliczności i twórczości okresu wołyńskiego na literaturę emigracyjną. Scharakteryzowano ideał polskiego rycerza-Sarmaty.

Emigracyjny okres twórczości pisarza mieszkającego w Dreźnie trwał 20 lat i szczególnie zaowocował tematyką historyczną, ponieważ właśnie wtedy powstał pomysł polegający na stworzeniu dużego cyklu chronologicznego powieści historycznych. Dzięki powstaniu tego cyklu J. I. Kraszewski zasłynął nie tylko jako twórca powieści wieśniackich, ale też jako powieściopisarz o kierunku historycznym.

Działalność emigracyjna J. I. Kraszewskiego świadczy o jego czynnej pozycji społecznej. On wydawał "Bibliotekę pamiątek i podróży po dawnej Polsce", brał udział w kongresie archeologicznym w Sztokholmie, opracowywał i wydawał raporty polskie – "Rachunki", z Dreznia kierował pracami redakcyjnymi lwowskiego czasopisma "Hasło", miał własną drukarnię, zajmował się polskimi i zagranicznymi antykami. W październiku 1879 r. z okazji 50. rocznicy działalności literackiej Kraszewskiego były organizowane obchody jubileuszowe. Pisarzowi wręczono dyplom prezesa honorowego Stowarzyszenia Literatów Europejskich.

Z Dreznia Józef Kraszewski wyjeżdżał rzadko – do Karlowych Warów na leczenie, do Wielkopolski i Galicji. W 1883 r., gdy wracał z leczenia we Francji, w Berlinie został zaaresztowany i oskarżony o «zdradę państwa». Po długotrwałym procesie sądowym, do którego przyczynił się sam Bismarck, pisarz został skazany na trzy i pół lata więzienia w twierdzy magdeburskiej. W więzieniu Kraszewski kontynuował działalność literacką. W Magdeburgu napisał następujące dzieła: "Awantura", "Nad przepaścią", "Król w Nieświeżu", "Justka", "Boży gniew" i in. Dzięki pomocy kolegów 7 listopada 1885 r. został uwolniony, jednak do zdrowia już nie wrócił. Zmarł w Genewie 19 marca 1887 r. Tematy historyczne leżą u podstaw wszystkich wątków jego utworów emigracyjnych.

Ci badacze, którzy poszukują dokładności historycznej, nie znajdą jej w prozie Kraszewskiego, ponieważ autor w swoich dziełach szczególny akcent kładł na podniesienie ducha patriotycznego, odrodzenie narodu, przywrócenie i rozwój państwowości Polski. Ze względu na ten cel możemy stwierdzić, że mimo niezwykłego obeznania pisarza z historią jego talent artystyczny przeważał fakty historyczne. To był świadomy wybór artysty, który posługując się historią i literaturą oddał palmę pierwszeństwa właśnie literaturze do urzeczywistnienia swojego celu życiowego.

Słowa kluczowe: Józef Ignacy Kraszewski, motywy historyczne, wizja sarmacka, powieść historyczna, literatura emigracyjna.

Nota o autorze: Suchariewa Switłana, doktor filologii habilitowany, docent, profesor katedry języków obcych i przekładu Wschodnioeuropejskiego Uniwersytetu Narodowego imienia Łesi Ukrainki.

E-mail: svitlanasuhareva@gmail.com

Якщо оцінювати кількісне співвідношення творів польських письменників, створених в еміграції, то першість у цьому рейтингу літературних досягнень належить Юзефу-Ігнацію Крашевському. Тематичною прерогативою його писань поза межами вітчизни постійно залишалася історія Польщі. З огляду на ці два фактори, перед дослідниками виникає два завдання – систематизувати чималу кількість еміграційних томів Крашевського і визначити ключове послання зображених у них історичних подій. Нове опрацювання літературної діяльності Ю.-І. Крашевського в еміграції – спроба дати відповідь на поставлені питання.

Історичною проблематикою еміграційних творів Крашевського займалися такі вчені, як С. Баженова [1], Ю. Булаховська [2], В. Василенко [3], В. Данек [6], Т. Єж [7], Р. Радишевський [4], С. Чорноус [5] та ін., однак цей аспект розглянутий частково, оскільки більшість дослідників надавала перевагу селянським повістям чи мемуарно-публіцистичній прозі цього письменника.

Усередині досліджуваного нами століття у зв'язку з політичною та економічною нестабільністю літературні віяння Польщі значною мірою залежали від мінливих суспільних потреб. Сформована в умовах європейської еміграції творча спадщина романтиків значно відрізняла-

ся від романтизму всередині країни. Еміграційний тип літератури був сповнений месіанізму, міфологічності, вирізнявся ірраціональністю героїв, поглядів і сюжетів. Натомість на території Польщі почали переважати реалістичні літературні елементи, хоча, з огляду на цензуру, митці були змушені уникати великих історіософських, філософських та естетичних концепцій. Із наростаючою потребою звернення до історії Польщі нерозв'язаною залишалася проблема втілення цього принципу в літературі, внаслідок чого з'явилося декілька головних тенденцій розвитку польського письменства.

Якщо говорити про світоглядні концепції, польська література була компромісом між романтичним світом ідей і неможливістю їх реалізації. Тому в повістях історичного спрямування простежується протиріччя романтизму і раціоналізму. Це конфлікт серця і розуму, розглянутий в дусі сентименталізму. Суспільна критика почала зводитися до критики окремих постатей, чому виразно сприяло історичне тло зображуваних подій. Від історичного романтизму залишилася лише боротьба поколінь. З одного боку, залишалася віра в відродження Польщі внаслідок повернення до релігійних цінностей і особистісних якостей. З іншого – авторський погляд у майбуття часто

був сповнений песимізму, оскільки тогочасне покоління зображали як дегенератів, які загубили традиції своїх попередників. Ці тенденції яскраво представлені в творчості Юзефа Коженьовського.

Ю. Коженьовський підготував польське інтелектуальне середовище до нової літературної епохи, а Ю.-І. Крашевський своїми творами заклав її підвалини. У період, коли були ліквідовані польські школи, наукові та культурні заклади, коли припинилося активне видання літературних і наукових часописів, і рівень тієї преси, яка залишилася, був невисокий, Юзеф-Ігнацій Крашевський взяв на свої плечі нечуваний тягар – в умовах реакційної політики російського царя Миколая I підняти роль польської книги, поширити культуру та патріотизм по прадавніх польських землях і кресових теренах, залучити до інтелектуального розвитку всіх громадян давньої Речі Посполитої. У цій історично-національній концепції відновлення Польщі історичні повісті Крашевського відігравали ключову роль. Юзеф-Ігнацій Крашевський видавав праці померлих поетів і письменників, був істориком літератури, літературним критиком, істориком політики та культури, видавцем і редактором, журналістом і краєзнавцем. Це неповний перелік занять митця, які спряли духовному відновленню його Вітчизни, до якої, як відомо з біографії письменника, він зараховував і давню Волинь.

Окрім суспільно-історичних обумовлень доби, в якій проживав Юзеф-Ігнацій Крашевський, вирішальну роль у формуванні його історично-позитивістської концепції відіграв біографічний чинник. Так, у волинській, а саме житомирський період творчості Крашевського значну роль відіграло вивчення ним історії давньої Волині. У 1857 р. письменник видав у чотирьох томах “Мемуари Яна Дуклана Охоцького” після ретельного опрацювання рукопису волинського шляхтича, написаного в 1840 р. Представлені в мемуарах хронологічні події охоплювали події кінця XVIII – початку XIX ст. “Завдяки багатству представленого матеріалу про життя польської шляхти на Волині та відображення типової для середовища автора ментальності, а також типової кар’єри, мемуари вважаються однією з найцінніших пам’яток епохи. Її можна назвати своєрідною енциклопедією життя шляхти на Волині в кінці XVIII – на початку XIX ст. Із цього ключового моменту хронікальних досліджень розпочався новий етап зацікавлення Крашевського історією: Пошук

і видання джерел міцно закріпилися як один із видів творчої практики письменника, сформували його історичну ерудицію та наповнювали життєвим матеріалом сторінки романів” [4, с. 105]. Завдяки цьому типу діяльності Крашевський глибоко проникав у клімат епохи, вказував на її характерні факти, деталі, звичаї.

Письменник не був прихильником Січневого повстання, оскільки вважав, що без перевороту в Петербурзі і Москві воно не принесе жодних позитивних результатів. Тому він вибрав аполітичну позицію. Тим не менше, чергові суспільні непорозуміння Крашевського – з маркграфом Олександром Великопольським і звинувачення з боку російської царської влади в участі у повстанні змусили письменника в січні 1863 р. виїхати на чужину, як виявилось – назавжди. Він оселився в Дрездені, до якого свого часу емігрували творці Конституції Третього Травня і в якому після Листопадового повстання затримався А. Міцкевич. Звідти Ю.-І. Крашевський здійснив подорож до Швейцарії та Італії, але зрештою на постійно оселився в Дрездені і повністю занурився у письменницьку діяльність.

Еміграційна діяльність Ю.-І. Крашевського в черговий раз засвідчує його активну громадську позицію. Він видавав цінну “Бібліотеку щоденників і подорожей давньою Польщею”, у якій, між іншим, знаходимо відомий щоденник Ф. Шульца з 1793 р. Крашевський брав участь у конгресі археологів в Стокгольмі, опрацьовував і видавав польські рапорти – “Рахунки”, із Дрездена керував редакційною роботою львівського часопису “Гасло”, мав власну друкарню, займався польським та іноземним антикваріатом. У жовтні 1879 року з нагоди 50 років літературної діяльності письменника були організовані урочисті святкування. Крашевському вручили диплом заслуженого голови Товариства європейських літераторів.

Із Дрездена Юзеф Крашевський виїжджав нечасто – у Калові Вари на лікування, до Великопольщі та Галичини. У 1883 році, коли Крашевський повертався із лікування у Франції, в Берліні його заарештували і звинуватили в “зраді стану”. 19 травня 1884 року після довгого судового процесу, до якого був причетний сам Бісмарк, письменника засудили на три роки і шість місяців ув’язнення в Магдебурській фортеці. Уже на той час він був тяжко хворим чоловіком похилого віку, однак і в в’язниці не припиняв своєї літературної діяльності. Саме в Магдебурзі Юзеф

Крашевський створив такі твори, як “Авантюра”, “Над прірвою”, “Король у Несвіжі”, “Юстка”, “Божий гнів” та ін. Завдяки відданій допомозі друзів Крашевського через два з половиною роки, 7 листопада 1885 р. його звільнили, проте здоров’я письменника було остаточно підірване. Попри всі ці негаразди, Юзеф-Ігнацій Крашевський активно працював як літератор та визначний суспільний діяч до останніх днів свого життя. Митець помер у Женеві 19 березня 1887 р., а 18 квітня в Кракові відбувся його урочистий похорон, який зібрав усю тодішню польську інтелігенцію. Юзеф-Ігнацій Крашевський здобув велике визнання ще за життя і став людиною-легендою після смерті. Періоди його життя і творчості охопили не найкращі часи історії Польщі, проте значно вплинули на збереження національної гідності і патріотичного духу поляків.

В еміграційний період творчості Юзефа-Ігнація Крашевського виникли найсприятливіші умови для опрацювання історичної тематики. Такий активізації роботи над документальними джерелами сприяв багатий королівський архів, до якого дослідник мав вільний доступ. За підрахунками Єжи Яровецького, поданими в рефераті “Джерела історичних повістей Юзефа-Ігнація Крашевського зі станіславівських часів”, з яким він виступив на науковій сесії з нагоди 150-ої річниці від дня народження письменника в грудні 1962 р., до дрезденського періоду належить 91 історична повість [10, с. 262]. Інші дослідники подають більшу чи меншу кількість творів історичного циклу Крашевського. Наприклад, Станіслав Ришард Добровольський вважав, що написання циклу історичних повістей Крашевського тривало 10 років і охоплювало 29 повістей в 78 томах [9, с. 14]. Так чи інакше, варто підкреслити той факт, що до еміграції письменник створив лише 15 творів на історичну тематику. Історично-літературний цикл повістей Юзефа Крашевського охоплює весь спектр польської хронології від найдавніших часів виникнення нації (перша з повістей – “Стара казка”) до епохи Саксонів та станіславівських часів (остання історична повість – “Саксонські залишки”).

Передумовою виникнення цього циклу стали зацікавлення письменника історією на попередніх етапах творчості. На початку XIX ст. спостерігалось загальне пожвавлення довкола опрацювання і видання щоденників, мемуарів, хронік. Крашевський віддано займався цією справою все

життя – видавав і поширював стародруки, спогади, рукописи, діарії, використовував почерпнуті з них факти в своїх працях. Ще одним з основних чинників, який вплинув на світогляд письменника, стала діяльність Варшавської історичної школи, до якої формально він належав, хоча у стилевій палітрі більше перетинався з поглядами краківських інтелектуалів позитивістського періоду. Чому автор надав перевагу літературі над історією? Відповіддю на це запитання можуть бути слова самого Крашевського, який писав: “Жодна історія не настільки повна, не дає нам такого суцільного образу, який би вдалося відтворити без додаткових засобів у повісті” [8, с. 316].

Особливістю повістей Юзефа-Ігнація Крашевського було те, що він переносив з історії на художнє тло персонажі та події, які в розвитку нації відіграли на перший погляд маргінальну роль. Для нього важливішою була історична правда, достеменність епохи, аніж пригоди героїв. Так виник жанр історичної повісті, з усім різноманіттям її різновидів, оснований на документальних джерелах, цікавий приклад літературного автентизму, цілком гармонійний з так званою «сучасною повістю», де використовувався подібний метод “фотографічного відображення” прикладів із навколишнього середовища. Можна припускати, що в майбутньому ретельні дослідження цієї грані письменницького таланту Крашевського відкриють перед нами навіть найдрібніші гуморески та оповідання з життя шляхти XVIII–XIX ст. Маємо справу з белетристикою джерел, яка суттєво вирізняла стиль Ю.-І. Крашевського на загальному літературному тлі. У 1830–1863 рр. письменники боролися з тенденцією критичного зображення польської шляхетської минувшини. Автори історичних творів прагнули формувати тогочасну суспільну думку на взірцях давнього устрою. Натомість у повістях Юзефа-Ігнація Крашевського зустрічаємо цілком відмінну позицію. Автор безсторонньо і об’єктивно критикував шляхетські недоліки, демаскував продажність магнатів, вказуючи на справжні причини занепаду Польщі.

Свої відомості письменник черпав із сеймових діаріїв, друкованих коментарів, кореспонденції, праць Г. Шмітта, Ю. Шуйського, Л. Вегнера, Т. Моравського, В. Калинки, а також низки щоденників, які видав власним накладом і у власному опрацюванні – “Нотатки генерала Яна Липського з 1775–1778 рр.” (рік видання – 1854 р.),

“Щоденники Яна Дуклана Охоцького, з залишених після нього рукописів переглянуті і видані” (1855–1856 рр.), “Щоденники Юзефа Джебевського, написані ним самим” (1858 р.), “Анекдотичний щоденник із часів Станіслава Августа” (1867 р.), “Із щоденників Яна Кілінського, винятково досі не виданих” (1868 р.), “Щоденники Станіслава Понятовського” (1870 р.), “Воєнні щоденники з 1792–1812 рр.” (1871 р.), “Польща в 1793 році згідно з даними подорожі Фридерика Шульца” (1870 р.), “Щоденники Вавжинця, гр. Енгестрюма, надзвичайного посла і повноважного міністра шведського короля в Польщі з часів чотирирічного сейму” (1875 р.) тощо. Додатково Крашевський звертався до іноземних видань.

Описи автентичних фактів і подій XVIII ст. промовисті ще й тому, що опираються на працю російського історика Д. Іловайського “Гродненський сейм 1793 р. Останній сейм Речі Посполитої” (Москва, 1870 р.), через декілька місяців перекладену польською мовою М. Івановським у Варшаві і видану К. Жупанським. На основі цього виникли реалістичні твори Крашевського “Сеймові сцени. Гродно в 1793 р.” і “Варшава в 1794 р.”. Ці роботи зараховуємо до циклу станіславівських часів, які в загальному обсязі історичних повістей Крашевського були найчисельнішими. Додатково письменник вивчав “Останній гродненський сейм” Л. Вегнера (Познань, 1866 р.), «Боротьбу опозиції на сеймовому засіданні 17 серпня 1793 р. Епізод сейму в Гродні» Г. Шмітта та інші джерела.

Вартим уваги дослідників є використання у деяких історичних повістях героя-оповідача, що, окрім художньої функції, виконувало ідейну – викривало суспільні недоліки, вказувало на причини занепаду краю. З іншого боку, особа оповідача в повістях була певним засобом стилізації, оскільки створювала імітацію діарія, щоденника, мемуарів тощо.

Описуючи історичний характер повістей Юзефа-Ігнація Крашевського, потрібно пригадати його особисте ставлення до справи повстань, революцій і боротьби за національне визволення. Цей аспект неможливо представити однозначно, оскільки письменник ніколи не був безпосереднім організатором чи явним прихильником цих подій. Тому необхідно виділити декілька позицій Крашевського – як література, публіциста та історика. Видані ним на цю тему твори в еміграції (“Дитя Старого Міста”, “Шпигун”, “Червона пара” та ін.) були під-

писані псевдонімом Болеславит, що мало не лише приховати особу автора, а й певною мірою відособити його бачення бунтів від самого факту зображення революційних подій. Крашевський завжди залишався прихильником культурного, а не збройного відновлення нації, тверезо зважав на можливість поразок і людських втрат. Спочатку псевдонім стосувався лише тих творів, які були пов’язані з Січневим повстанням, однак пізніше Крашевський став підписувати ним всі ті повісті, де були реалістично показані польсько-російські стосунки. Він відверто називав царя тираном, а Росію – загарбником, осуджував фальшивість російської дипломатії, часто описував бунти поляків проти російського царату. Варто пригадати, що саме з цієї причини – несприйняття політики загарбника – Крашевський опинився на чужині, у вигнанні, провівши там останній етап свого життя.

Окрім історичної цінності повістей Крашевського, необхідно звернути увагу на їхні художні особливості, які також були незаперечними. Певною мірою можемо погодитися з думкою С. Р. Добровольського, який пропонує виділити такі основні ознаки художньої унікальності історичних повістей Ю.-І. Крашевського [9, с. 17–19]:

- 1) мовне багатство та стилістичне різноманіття (письменник вважав мову “метаморфозою людського духу”);
- 2) реалії, які конкретизували представлений історичний матеріал, поширювали площину знань читачів, опис народного побуту;
- 3) жива розповідь (сюжетний драматизм, який викликав у читача зацікавлення);
- 4) чітка характеристика образів (індивідуалізація образів, особливі ознаки, завдяки яким вони легко запам’ятовувалися);
- 5) міфологізація історичних подій і образів із використанням сарматських мотивів.

Натомість до недоліків художнього рівня історичних повістей Крашевського дослідник зараховував недостатній рівень психологізму та історичну неточність фактів. Додатково він звинувачував Крашевського у відсутності ідеологізації. У цьому ми не можемо погодитися із вченим, адже художність твору має дещо іншу мету, ніж цілі історичних джерел. Не потрібно дошукуватися в художній повісті історичної достеменності в змалюванні подій чи образів, тому що літератор володів іншими засобами для досягнення художньої мети, до яких передусім зараховуємо вимисел і вільну інтерпретацію джерел.

Історичні повісті Юзефа-Ігнація Крашевського сягають найдавніших часів, колоски польського народу, що засвідчив перший том його еміграційного циклу – твір “Стара казка” (1876 р.) про зародження роду П’ястів. Про потребу актуалізації цих історичних моментів найточніше висловився сам письменник у вступі до “Портретів польських князів і королів” (Дрезден, 6 березня 1883 р.): “Історія з кожним днем стає все більше безособовою, переважно займається суспільством, правами, інститутами, розвитком народу та ідей, дослідженням причин, які вплинули на цей розвиток. Старі монументи, які стояли колись у святині, як уособлення епох і подій, валяться, бліднуть, никнуть, розпливаються і зникають нам із очей. Проте це були постаті, у яких віки вирізьблювали свої ідеали і якщо навіть не стануть для нас нічим іншим, повинні залишатися хоча б дорогими пам’ятками минулого. Ми старалися підняти їх з руїни, очистити з пилу і повернути їм той блиск, який вони мали багато століть тому. Деталі, з яких складаються ці постаті, не всі сповнені новизни, але їх зіставлення, виставлення на денне світло часто надає їм несподіваного характеру, увиразнює їхні риси, підносить затерту красу чи оригінальність” [11, с. 8].

На основі “Старої казки” можемо ствердити, що Крашевський не відкинув здобутку польських романтиків, а трансформував їх в легендарність історичного тла. Хоча письменник повністю відсторонився від вальтерскоттизму, знаходимо в його творах “історичні співи”, співзвучні з рапсодією “Короля Духа”. Основними історичними джерелами у зображенні зародження польської нації та початків її королівства стали середньовічні хроніки Галла-Аноніма і Кадлубка, Янка з Чарнова і Яна Длугоша, а також історичні інтерпретації Більського, Кромера, Стрийковського та ін. Ще одним джерелом для Крашевського були давні щоденники (н-д, «Життя та звичаї Гжегожа з Санока» Каллімаха). Третьою групою джерел були дослідження сучасників Крашевського, зокрема праці Йоахіма Лелевела і вроцлавського професора Річарда Роеппеля. Усі ці джерела стали для письменника неоціненним багатством, з якого він черпав нові задуми історичних творів і втілював їх у життя. Крашевський не підтримував безособового трактування історії, але й не був прихильником героїзації минулого, тож вибрав посередню дорогу зображення старовини, в чому йому неодноразово дорікали його сучасники.

Тема германської загрози, розвинена у “Старій казці”, продовжена у наступній повісті легендарного періоду – “Брати-воскресенці”. Переможну боротьбу Болеслава Кривоустого проти німецького кесаря представлено у творі “Королівські сини”. Шкідливу діяльність німкені Агнеси, дружини Владислава II, яка уособлювала втілення політичних цілей через подружжя, Крашевський зобразив в “Історії про Петрека Власта”. Так, крок за кроком, іноді навіть із надмірною настирливістю, письменник розкривав мотив германського загарбання сілезійських земель за часів П’ястів, проводячи паралелі із подіями XIX ст. В. Данек сформулював цю мистецьку гіпотезу таким чином: “Використовуючи те, що ми звикли називати «історичним плащем», Крашевський протиставився антипольській акції Бісмарка [...]. Автор «Старої казки», незважаючи на факт, що сам був німецьким громадянином і в кожному мить міг наразитися на гнів канцлера, вислав у той час також «Листи з Німеччини» до різних варшавських і галицьких часописів. Листи були підписані повністю його іменем та прізвищем. Крашевський у них не тільки критикував дух пруського імперіалізму, а й безпосередньо виступав проти Бісмарка. Отже, антигерманська ідеологія в циклі повістей з історії Польщі – це не ізольоване явище в творчості письменника, а один із складників його політичної боротьби, інтерпретований на тлі конкретної національної ситуації” [11, с. 371]. На цьому тлі стають зрозумілими заклики Юзефа Крашевського не лише до внутрішньої єдності та згоди полян, а до загальнослов’янської солідарності.

У повістях Ю.-І. Крашевського простежуємо два напрями розвитку історичної тематики – від історичної белетристики до біографічної повісті в її різних варіантах. Перше місце при цьому займає образ головного героя – стародавнього володаря, вождя чи політика. Прикладом хроніки може слугувати “Семко”, а прикладом героїчності головного персонажу – “Король селян”. Мішаним типом історичних письмен слугує повість “Король П’яст”, у якій широко змальована постать князя Михайла, проте принагідно не менш повно висвітлено перебіг елекції та політичних інтриг.

XIII століття представлено в історичних повістях Юзефа-Ігнація Крашевського за посередництвом ще одного твору надзвичайної ваги – “Надгробок” (1880 р.). Повість описує події з 1273 року, часи великої територіальної експансії

магдебурзьких маркграфів. В 1257 р. брандебургці прибули до витоків Варти і Нотеті, побудувавши там місто Ландсберг (Гожів). Після того вони стали реальною загрозою для Великопольщі. Польське лицарство виступило на захист своєї землі, який тривав багато років. Крашевський з історичною точністю відтворив місця проведених битв – Сулинець, Солдин, Неслуш, Стольче та ін. Ця війна з перервами тривала до 1278 р. і зрештою затримала натиск на Великопольщу. Брандебургці зображені як вбивці Пшемислава II, короля Польщі, які пробували таким чином здобути собі впливи на сході.

Епоха Ягеллонів не менш близька світоглядом Крашевського, аніж легендарні часи створення нації, оскільки письменник вдивляючись із ретельною увагою у кожен етап історичної долі краю, над усе прагнув культурного і політичного відновлення Речі Посполитої. Повернення до героїчного образотворення простежуємо в історичних мотивах Юзефа Крашевського, присвяченим долі королеви Ядвіги. Автор надав їй рис героїзації, які були властиві для Казимира Великого. Те саме прагнення розвитку польської вищої школи, турбота про святині та добро громадян, те саме прагнення єдності всього краю спонукали королеву до сміливих політичних кроків, які часом її переростали. Поряд із сильною правительською перед читачем виникає звичайна, слабка жінка, яка кохала, мріяла про особисте щастя, проте пожертвувала ним задля добра держави. На цій сильній патріотичній ноті розпочинається в історичних повістях Крашевського доба Ягеллонів. Основні її мотиви висвітлені в повісті “Ягайло і Ядвіга” (1882 р.).

Похмурі часи не минули ягеллонської доби, що засвідчує розповідь у повісті “Дві королеви”, присвячена діяльності королеви Бонни. Автор з нехиттю відгукувався про все, що було пов’язане з германізацією, тому багато хто з дослідників звинувачував його в упередженому ставленні до королеви Бонни, яка прибула у Польщу з західних земель. Він зазначав, що політичними поглядами королеви керували суб’єктивні чинники – прагнення звести на угорський трон свого внука, боротьба за королівську владу, яка досягалася різними нешляхетними засобами – підкупом, залякуванням, інтригами тощо. Крашевський традиційно не ідеалізував життя королівського двору, не робив буквального поділу на “поганих” і “добрих” персонажів. Єдиною його надмірністю

можна вважати гіперболізацію негативних рис королеви Бонни, яка асоціювалася йому з німецькою владою, австрійською неволею, російським гнітом.

Пізніша епоха, а саме кінець XVI ст., найбільш яскраво представлена в повісті “Баніт” (1885 р.). Крашевський з особливим розмахом описав політичне правління короля Стефана Баторія, справу Самуїла Зборовського, який був покараний за вбивство перемишльського каштелана Ваповського.

Значна частина, а саме половина циклу історичних повістей Ю.-І. Крашевського розповідає про часи правління Августів Саксонів та Станіслава-Августа Понятовського. Окрім цього, письменник присвятив цій тематиці шість драматичних творів і два історичні – “Красіцький. Життя і праці” та три томи “Польщі за часів трьох поділів”. Додатково було створено кільканадцять менших статей, видані листи і щоденники цієї епохи, а саме короля Станіслава-Августа, міністра Генрика Брюгеля, поручника Северина Букара, капітана Юзефа Джевецького, генерала Юзефа Сераковського, князя Казимира Нестора Сапеги, князя Юзефа Понятовського та ін. Три повісті – “Графиня Косель”, “Брюгель” та “Із семирічної війни” – вважають найвидатнішими творами опису історії саксонського періоду, так званою “саксонською трилогією”. Для них характерна новизна теми, художня оригінальність письменницького стилю, важливість історичних мотивів. В інших повістях Крашевський не використав такого широкого арсеналу образів та сюжетів, проте піднята в них проблематика співвучна з загальною тенденцією виникнення літератури станіславівської доби. Менш поширеними є такі повісті історичного циклу, як “Ірод-баба”, “У Більському замку”, “Гетьманські гріхи” та ін. Узагальне ознайомлення з донедавніми подіями прийняття Конституції Третього Травня Крашевський описав у повісті “Сто дияволів”.

Документальний матеріал творів письменника значно розбавлений іронією, гумором, психологічними картинками і описом побуту. Зокрема, в повісті “Ірод-баба” зустрічаємо нетиповий опис жінки (Ельжуні Пьонтки), яка з пістолями за поясом відважно вирушила на пошуки свого розпусного чоловіка аж до саксонської столиці. В її уста автор вклав осуд тодішніх моральних засад, згідно з якими розвалювалася сімейна інституція, а замість політичних проблем польська еліта займалася розвагами та пошуками нових ефектних театралізацій, що могла вповні по-

черпнути в європейських трендів. Таким чином, співставляючи ягеллонське прагнення поляків до відродження нації та саксонське (станіславівське) недбальство у її розвитку, простежуємо виразні симпатії письменника, спрямовані до попередньої історичної доби та різкий осуд подій, які відбулися у XVIII ст.

Можемо зробити висновок, що історичні еміграційні повісті Ю.-І. Крашевського мали значну художню цінність і залишаються малодослідженим текстовим масивом, що є викликом для сучасного літературознавства і наступних поколінь дослідників. Причину їх виникнення дошукуються в суспільно-історичному та біографічному чинниках формування історичної свідомості письменника. Хронологічно ці твори поділяються на декілька основних історично вмотивованих мініциклів, серед яких необхідно виділити три основні – епоха зародження Польщі і панування П'ястів, розвиток Польщі в ягел-

лонські часи та занепад Польщі за часів панування Саксонів і в так звану станіславівську добу. Письменник оминув сентименталізм Г. Сенкевича, романтичні візії “української школи”, надмірне захоплення героїзацією польських історичних подій та осіб. Йому не властива ідеалізація визначних польських діячів, яка була загальноприйнятою тенденцією позитивістської епохи. Винятком можна вважати хіба що шляхетський стан, на який Ю.-І. Крашевський покладав особливі надії в національному відродженні краю. Поруч із тим, відверте наслідування документальних джерел стало для Крашевського предметом літературної стилізації, яка в художніх текстах набула особливого характеру інтерпретації старовини з метою піднесення польського патріотичного духу. На цьому тлі особливо виділяються сарматські мотиви творчості Крашевського та кресова тематика, які потребують окремої уваги дослідників.

ЛІТЕРАТУРА

1. Баженова С. Ю. І. Крашевський і Україна : Монографія. Кам'янець-Подільський : НУ ім. І. Огієнка, 2012. 158 с.
2. Булаховська Ю. До проблеми сприйняття в Україні польської художньої прози XIX століття (Юзеф Крашевський, Генрик Сенкевич) // Романтизм: між Україною та Польщею. Київські полоністичні студії : зб. наук. пр. Т. V. К., 2003. С. 281 – 289.
3. Василенко В. Пройти Україну...: Ю. Крашевський і польський образ нашого краю // Пам'ять століть. 2005. № 6. С. 79–97.
4. Радисhevський Р. Юзеф Ігнацій Крашевський: діалоги з Україною // Київські полоністичні студії. Т. XXI. Вінниця : «Едельвейс і К», 2012.
5. Черноус С. Аксиологічний аспект подорожей Юзефа Ігнація Крашевського // Київські полоністичні студії. Т. XVI. К., «МП Леся», 2010. С. 194–201.

REFERENCES

1. Bazhenova S. J. I. *Kraszewski and Ukraine* [Krashevskiy i Ukraina] : Monograph. Kamyanets-Podilskyi: I. Ogienko N.U., 2012. 158 p.
2. Bulakhovskaya Y. *To the problem of perception of the XIX century Polish artistic prose in Ukraine (Jozef Kraszewski, Henryk Sienkiewicz)* [Do problemy spryiniattia v Ukraini polskoi hudozhnii prozy XIX stolittia (Iuzef Krashevskiy, Henryk Senkevych)] // Romanticism: between Ukraine and Poland. Kyiv Polonistic Studies. Kyiv, 2003. P. 281–289.
3. Vasilenko V. *To pass Ukraine ...: J. Kraszewski and the Polish image of our land* [Proity Ukrainu...: I. Krashevskiy i polskiy obraz nashoho kraiu] // Memory of the centuries. 2005. No. 6. P. 79–97.
4. Radyshevsky R. *Jozef Ignacy Kraszewski: Dialogues with Ukraine* [Iuzef Ignacy Krashevskiy: dialogi z Ukrainoiu] // Kyiv Polonistic Studies. T. XXI. Vinnytsya : “Edelweis & C”, 2012.

6. Danek W. *Sprawy słowiańskie w życiu i twórczości Kraszewskiego* // Danek W. *Pisarz wciąż żywy. Studia i szkice o życiu i twórczości J. I. Kraszewskiego.* – Warszawa : Ludowa Spółdzielnia Wydawnicza, 1969. – S. 111–141.
7. Jeż T. T. *Wspomnienia o J. I. Kraszewskim.* Warszawa : Wyd-wo im. T. T. Jeża, 1888. 71 s.
8. Kraszewski J. I. *Czasy kościuszkowskie.* Warszawa : Ludowa Spółdzielnia Wydawnicza, 1963. 360 s.
9. Kraszewski J. I. *Semko.* Warszawa : Ludowa Spółdzielnia Wydawnicza, 1957. 584 s.
10. Kraszewski J. I. *Skrypt Flemminga.* Warszawa : Ludowa Spółdzielnia Wydawnicza, 1964. 299 s.
11. Kraszewski J. I. *Stara Baśń.* Warszawa, 1972.

5. Chornous S. *Axiological aspect of Jozef Ignacy Kraszewski's journeys* [Aksiologichnyj aspekt podorozhei Juzefa Ihnacia Krashevskoho] // Kyiv Polonistic Studies. T. XVI. Kyiv, “MP Lesya”, 2010. P. 194–201.
6. Danek W. *Slavic issues in the life and work of Kraszewski* // Danek W. *Writer still alive. Studies and sketches about the life and work of J. I. Kraszewski.* – Warsaw : Ludowa Spółdzielnia Wydawnicza, 1969. – P. 111–141.
7. Jeż T. T. *Memories about J. I. Kraszewski.* Warsaw : Publisher T. T. Jeż, 1888. 71 p.
8. Kraszewski J. I. *Kościuszkowski times.* Warsaw : Ludowa Spółdzielnia Wydawnicza, 1963. 360 p.
9. Kraszewski J. I. *Semko.* Warsaw : Ludowa Spółdzielnia Wydawnicza, 1957. 584 p.
10. Kraszewski J. I. *Flemming script.* Warsaw : Ludowa Spółdzielnia Wydawnicza, 1964. 299 p.
11. Kraszewski J. I. *Old fairy tale.* Warsaw, 1972.